

ANTROJI DALIS

MOKSLAS, MENAS, LITERATŪRA

Saturday supplement

1994 m. birželio mėn. 4 d. / June 4, 1994

Nr. 108(22)

KERTINĖ PARAŠTĖ

Tragiškajam birželiui

Mūsų tautos banguotoje istorijoje gausu žavių, pasididžiavimą spinduliuojančių vaizdų, papuoštų herojiškais žygiais, išpūdingais laimėjimais. Tačiau greta jų apstu skausmingų įvykių, ypač per pirmąją sovietinę okupaciją, prasidėjusią 1940-ųjų žydinio birželio 15-ąją ir pasibaigusią 1941-ųjų birželio 22-ąją, kai staigiai kilęs Vokietijos-Sovietų Sąjungos karas švystelėjo klastinga laisvės viltimi ir didžiojo trėmimo skausmas pasikeitė į džiaugsmingą Lietuvos himno giedojimą. Jį netrukus žiauriai nutildė vokiškoji okupacija. Todėl minime ir amžinai minėsime tuos du birželius, taip skaudžiai prasmingus mūsų tautos tragiškosios istorijos kelyje.

1940-ųjų birželis – Lietuvos laisvės netekimo data, kai jo pačiame žalumo vėslume ir žydėjimo puosnyme per Lietuvos žemę nuplaukė žinia apie Lietuvos vyriausybės priverstines derybas su Kremliumi. Tos derybos Lietuvos nepriklausomybei atvėrė staigius įvykius, nuvedusius Lietuvą į sovietinį pragarą, kai dviejų tirionų – Stalino ir Hitlerio – slaptasis sandėris pasidalyti Europą Baltijos šalims reiškė sovietinę okupaciją. Tik viena Suomija, vadovaujama maršalo Mannerheim'o ryžosi ginklu pastoti kelią sovietinei invazijai.

Ivykis vijosi įvyki. Birželio 14-ąją, prieš vidurnaktį, Sovietų Sąjungos užsienio reikalų komisaras Molotovas įteikė Lietuvos užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui, iškvietamam į Maskvą deryboms, ultimatumą, reikalaujantį per dvyliką valandų patraukti į teismą Lietuvos vidaus reikalų ministrą Kazimierą Skučą su Saugumo departamento direktorium Augustinu Povilaičiu, sudaryti prosovietinę vyriausybę ir netrukdyti Lietuvos teritoriją žygiuojančiai neriboto skaičiaus Raudonajai armijai.

Lietuvos vyriausybė, posėdžiavusi visą naktį, iki birželio 15-osios ketvirtos valandos ryto, už Lietuvos laisvės gynimą ginklu pasisakius tik prezidentui Smetonai, Krašto apsaugos ministrui Musteikiui ir Švietimo ministrui Jokantui, su prislėgta nuotaika priėmė ultimatumą. Šiokiais vyriausybės sprendimais labai įtaigaujamai veikė Kariuomenės vado generolo Vitkausko įtikinėjimas, kad Sovietų Sąjungos reikalavimų patenkinimas Lietuvai išeis į naudą. Generolas

Stasys Raštikis savo atsiminimuose (III t., p. 131) įrašė: „Būdamas Lietuvos kariuomenės vadu, jis pridarė labai daug klaidų ir pasitarnavo ne savo tėvynei Lietuvai, bet Lietuvos priešams komunistams ir Sovietų Sąjungai, nuėjęs net slidžiu išdaviko keliu“.

Generolas Vitkauskas, davęs kariuomenės dalinių vadams įsakymą draugiškai sutikti Raudonąją armiją, išskubėjo į Gudagų pasveikinti įžygiuojančios okupacinės kariuomenės vado Pavlovo, o Respublikos prezidentas Antanas Smetona su šeima pasitraukė į Vakarų. Justui Palekiui sudarius liaudies vyriausybę, prasidėjo buvusių valdžios pareigūnų areštai, tariamai nusikaltusių „prieš liaudį“, nes komunistinės sistemos prievartinis perkėlimas į Lietuvą gudriai turėjo šalinti viską, kas galėjo nors kiek kliudyti. Šiandien, besirūpinant surinkti visus ano meto tragediją liudijančius dokumentus, graudu skaityti atsakingų asmenų liudijimus atsiminimuose, kai Kremliaus režisūra pirmosios aukos ant Lietuvos laisvės žlugimo lauro buvo sudėtos Lietuvos vyriausybės aukštųjų pareigūnų rankomis.

Jau 1988 m. gruodžio 15 d. *Gimtas kraštas* paskelbė Mato Krygerio, buvusio tarydotojo, beužoiant Kazimiero Skučo ir Augustino Povilaičio bylą, liudijimą, kur sakoma: „Užsienio reikalų ministras Urbšys ir atstovas Natkevičius iš Maskvos juos telegrama įspėjo, kad niekur nebėgtų, nes jų byla savame krašte viešai išnagrinės Lietuvos teismas. Šitaip manė ir teisingumo ministras Tamošaitis su min. pirm. Merkiu. Priėmus ultimatumą ir kilus baimei dėl galimo abiejų pakaltintųjų pabėgimo, Teisingumo min. Tamošaitis parašė Skučo ir Povilaičio arešto sankcionavimą, o rašto paraštėje buvo ši rezoliucija: *Generaliniam sekretoriui Giedraičiui. Prašau duoti policijai parodymą suimti. 1940.8.15 – A. Merkys, ministras pirmininkas*“.

Skučas su Povilaičiu jau buvo pasitraukę į Povilaičio ūkį Žygaičiuose prie Jurbarko. Čia jie buvo suimti, patalpinti į Kauno sunkiųjų darbų kalėjimą. Po trumpų tardymų buvo išgabenti į Maskvą kalėjimą, pasmerkti mirti ir 1941 metų liepos mėnesį sušaudyti.

Birželio 25 dieną legalizavus

„Antraip“ aiškinama ir istorija

JUOZAS KOJELIS

Apie 1941 metų sukilimą Lietuvoje jau yra paskelbta daug memuarinės medžiagos. Savo liudijimus yra davę tikrieji pagrindinio veikėjo-organizatoriai ir vykdytojai. Nemaža, kurie būtų galėję duoti, žuvo sukilime ar sunaikinti okupantų. Bet gyvų dar yra išlikę šimtai Lietuvoje ir užsienyje.

Premijuotas žurnalistas, narsus iš saugių užfrončių kovotojas, Bronys Raila, reaguodamas į mano *Lietuvos aido* 1992 m. birželio 25 d. paskelbtą pasikalbėjimą, pakilo sukilimo istoriją „antraip“ išaiškinti (*Akiračiai* 1992, Nr. 9). Apie sukilimą jis taip pat kalba straipsnyje, kurį Kazys Škirpa įdėjo į savo veikalą *Sukilimas*.

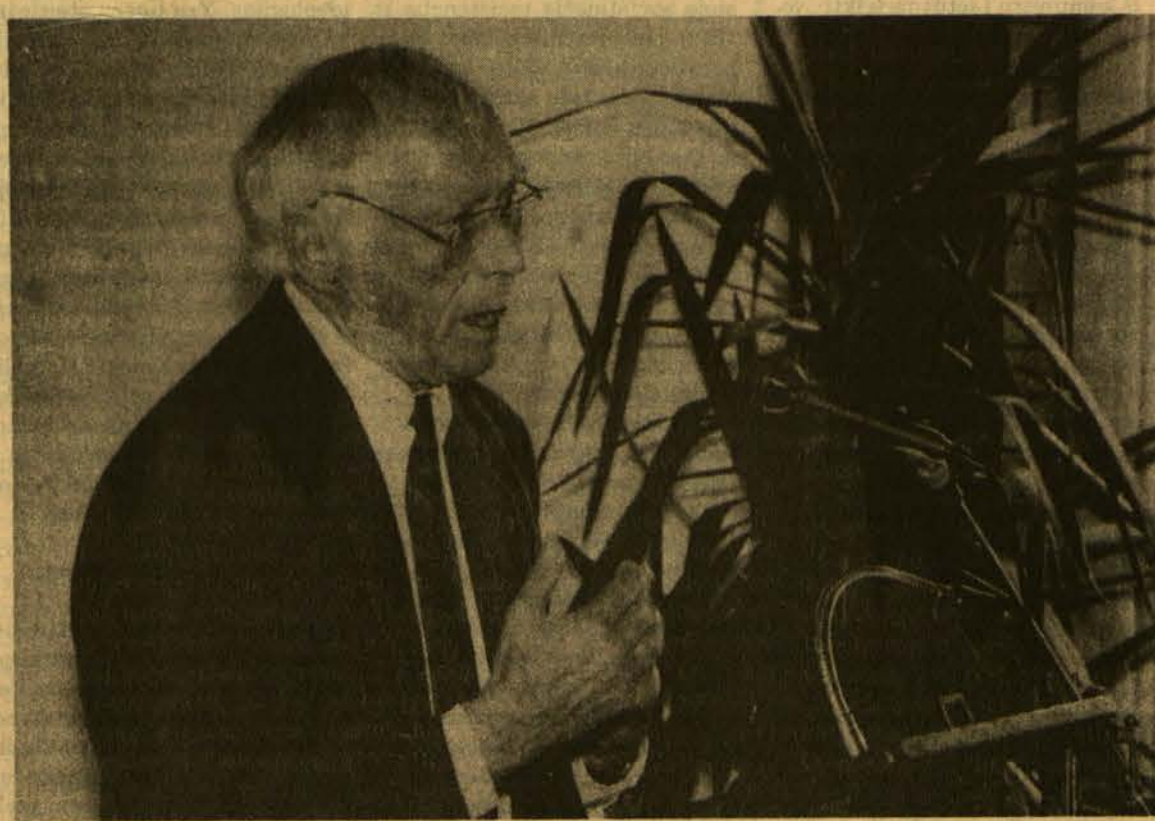
Bronys Raila turi įgimtą tą tą rašyti. Jei ir nebūtų turėjęs, tai per pusšimtį metų būtų galėjęs išsipraktikuoti, nes rašė labai daug. Jokio pozityvaus visuomeninio, politinio ar kultūrinio darbo nedirbo. Jo visuomeninius nuoseklumus gan gerai charakterizuoja jo paties viename pasikalbėjime pareikšta svajonė, jog jis būtų norėjęs būti vieno prancūzų karaliaus dvaro „intrigantu“. Gal todėl jam gan gerai sekasi apie tą patį dalyką rašyti ir „taip“, ir „antraip“.

Minėtame *Akiračių* numeryje Bronys Raila autoritetinai daro kai kuriuos teigimus, dėl kurių istorinės tiesos vardan reikia pasisakyti:

– Norintieji kalbėti apie 1941 metų sukilimą pirmiausia turi

komunistų partiją, kurioje buvo apie 700 narių, visos patriotinės lietuvių organizacijos buvo uždarytos, o jų vadovaujantys asmenys ir kiti įtakingesnieji visuomenės veikėjai buvo areštuoti. Per mėnesį buvo suimta 2,000 žmonių. Kartu prasidėjo ir kariškių areštai. Areštavo ir buvusį ministrą pirmininką Antaną Merkį su Užsienio reikalų ministru Juozu Urbšiu. Nedaug suklejo prezidentas Antanas Smetona, birželio 15 dieną pasakęs Merkiui: „Tave bolševikai sušaudys...“. Merkio nesušaudė, bet numerino išstėmimo. Jis mirė 1955 metais, Urbšys, iškęntas tremty, 1956 metais grįžo Lietuvon, savo raštais atsiminimais paliudijo Lietuvos tragedijos dalį, kurioje jis, kaip Lietuvos Užsienio reikalų ministras, dalyvavo.

Areštai intensyvėjo ir masinės deportacijos proporcijas pasiekė 1941-ųjų birželio 14-17 dienomis, kai per tris paras buvo suimta 34,200 asmenų, pradedant kū-

Juozas Kojelis

susipažinti su Kazio Škirpos knyga *Sukilimas*.

– Sukilimą „ruošė (ir paruošė)“ berlynieškieji lietuvių aktyvistų frontas ir ten buvo užsuktas pirmasis sukilimo „ratukas“.

– Iš 28 Berlyne pasirašiusių LAF steigimo aktą likę tik trys „pirmūnai“: Martynas Brakas, Jonas Čiuberis ir „Kojeliui būdingų haliucinacijų... pamišėlišku... ir tragikomiškai kuriam legendų aižytojas“ Bronys Raila. Pagal jo logiką, tik tie trys tegali būti 1940-41 metų rezistencijos ir 1941 metų sukilimo liudininkai.

Su „Sukilimu“ susipažinęs

Su – Škirpa – *Sukilimu* susipažinau jau tada, kai knyga buvo dar rankraštyje. Škirpa buvo *laisvę* bendradarbis ir su juo intensyviai susirašinėjau. Prišuntė vieną rankraščio kopiją, kad susipažinčiau ir pareikščiau savo nuomonę. Vieną savaitę kartu su juo praleidome lietuvių fronto bičiulių stovykloje Dainavos ir daug bendravome. Jis tada frontininkus vadino „mano vaikais“, t.y. jo idėjų nešėjais. Prieš mirtį jis savo Laikinosios vyriausybės ministro pirmininko įgalio-

jimus perdavė ne kam kitam kaip Juozui Brazaičiui.

Perskaitęs rankraštį, kokių nors pastabų duoti negalėjau, nes pats apie Berlyne susitelkusių lietuvių pabėgėlių veiklą 1940-41 metais nedaug žinojau. Vienintelis šaltinis buvo Kazys Veverskis, Lietuvos laisvės armijos įkūrėjas, kuris 1941 metų vasarą iš Vokietijos pabėgo ir atvyko į mano tėviškę. Jo nuomonė nebuvo palanki. Tik aš patariau Škirpai ir būsimus nuopelnus tada nebuvo galvota. Bent niekas tokių ragų nerodė, išskyrus nebent P. Karvelį.

Jei Bronys Raila būtų susipažinęs su *Sukilimu*, tai 97-ame puslapyje būtų pastebėjęs skirtingą padėties vertinimą: „Žiūrėjusiems į LAF branduolį Berlyne iš toli... galėjo atrodyti, jog darbas [Berlyne] Tėvynės Lietuvos labui turėjo vykti labai sklandžiai, be jokių savitarpio nedarnumų. To iš jų reikalavo pati LAF užsibrėžti misija ir lietuviškas patriotizmas. Deja, faktiškai taip nebuvo“.

Šalia pulkininko K. Griniaus, St. Kuzminsko ir Vl. Čepo atveju, jis nurodo į voldemarininkų spaudimą „visiškai atsiduoti Reicho dispozicijon“ (p. 61). Tą LAF ikūrimo aktą Berlyne tarp kitų pasirašė Jonas Dženkaitis, kuris žuvo sukilimo metu Kaune, ir Jonas Pyragius, kuris po sukilimo bandys nuversti Laitkinąją Lietuvos vyriausybę ir vėliau priims okupanto siūlymą organizuoti Lietuvoje naciškus komсомолс – „Hitlerjugend“. O o, brolyt, kas būtų atsitikę, jei siūlymą „visiškai atsiduoti Reicho dispozicijon“ būtų padarę Maceina, Yla, Katilius ar Karvelis! Būtų pasipylę Bronio Railos straipsnių serijos, keliskart ilgesnės už Trumpio (slapyvar-

dis), kuris prieš 40 metų negarbingiausiu būdu dergė Praną Dielininkaitį, Igną Skrupskelį; Praną Dovydaitytį ir kitus komunistų kankintus ir nužudytus katalikų intelektualus („Klevo“ žodžiais, „esesininkus“), kurie sudarė užtvarką kultūrbolševizmo prasiveržimui į Lietuvą. Tuo metu Ragaila (slapyvardis) buvo vienas iš tokios formos bolševizmo vėliavnešių. Šį kartą Bronys Raila ragus prikabino tik Karveliui.

Sukilimo ratukai

Tik nieko nenusimanančiam apie antikomunistinę ir antinacinę rezistenciją Lietuvoje išpūdi gali padaryti Bronio Railos teigimas, kad būrelis pabėgėlių Berlyne, 1940 m. lapkričio 17 d. įsteigęs lietuvių aktyvistų frontą, „ruošė (ir paruošė)“ sukilimą Lietuvos nepriklausomybei atstatyti. Tuo klausimu jis plačiau, ir labai naiviai, pasisako Kazio Škirpos knygoje *Sukilimas* įdėta straipsnyje, pp. 556-558.

Šiame straipsnyje Bronys Raila pasakoja, kad prieš pat okupaciją, Antrajam pasauliniam karui prasidėjus, „politikotojai“ Lietuvoje svarstė „po katro okupanto jungu Lietuvai būtų geriau“, jei jau kitos išeities nebėliktų – Rusijos ar Vokietijos? Vėliau sustiprėjusi „trečioji grupė“, kuri galvojusi, kad „nei viena, nei antra okupacija Lietuvai negali ir negalės būti pakenčiama“. Tos grupės žmonės Berlyne, įkurdami LAF, užsukę „pirmąjį Birželio sukilimo ratuką“. Kodėl Berlyne? Anot Bronio Railos okupuotoje Lietuvoje „bet kokios politinio bei rezistencinio veikimo sąlygos buvo neįsivaizduojamai sunkios. O tuo tarpu esantiems Vokietijoje jos buvo lengvesnės...“ Stengdamasis sudaryti išpūdį, kad rezistencijos fakelas iš Berlyno buvęs atneštas į Lietuvą, Bronys Raila fantazuoja: Berlyne įkurto LAF „uždaviniai ir politinė linija anų dienų sąlygom atrodė vieninteliai reali ir tikslinga, todėl kuriai tik lietuvių patriotas buvo Tėvynėje kontaktuojamas, beveik kiekvienas kaip galėdamas jungėsi į talką...“

Tikrovė nepatvirtina Bronio Railos teigimų, išskyrus vieną – kad Berlyne 1940 m. lapkričio 17 d. buvo įkurtas LAF. Tiesa, kad ne tik Kauno kavinėse, bet visoje Lietuvoje, ypač tarp studentų, buvo diskutuojamas sovietų atėjimas. Lietuvos komunistams buvo aišku: ne tik geriau, bet tiesiog išgyvenimas sovietų atėjimas. Daliai voldemarininkų – priimtina naciškoji valdžia. Žydoms, savaimė suprantama, geriau Maskva. Jiems buvo būti ar žūti dilema. Gi bent 99% Lietuvos lietuvių bei diskutuojant atmetė okupaciją. Jei diskutavo, tai ne kuri okupacija būtų geresnė, bet kuri *blogesnė*. Lietuvoje „trečiosios grupės“ nebuvo. Gal tik Berlyne, ir tai turbūt nedaug. Berlynas jokio poveikio į sukilimo organizavimą Lietuvoje neturėjo. Rezistencija vyko okupuotoje Lietuvoje, kur, vaikišku Bronio Railos išsireiškimu, rezistencijai „sąlygų nebuvo“. Iš tikro Lietuva buvo pagrindinė ir vienintelė rezistencijos erdvė.

(Nukelta į 2 psl.)

Šiame numeryje:

Birželis mūsų istorijoje • 1941 metų sukilimą toliau aiškinantis
• Filmas apie Juozą Lukšą-Daumantą • Rūtos Klevos Vidžiūnienės
nauja novelių knyga • Balio Augino eilėraštis • Los Angeles
Dailių menų klubas • Rimanto Dichavičiaus paroda Čikagoje

Balys Raugas

„Antraip“ aiškinama ir istorija

(Atkelta iš 1 psl.)

Rezistencija Lietuvoje kilo spontaniškai, vos sovietams Lietuvą okupavus. „Ratukai“ sukosi mokytojų suvažiavime 1940 m. rugpjūčio 14-15 d., gimnazijose ir aukštesiose mokyklose ir kaime. Dar prieš vadinamo „ratuko“ užsikimimą Berlyne, 1940 m. spalio 9 d. Kaune įvyko pogrindžio organizacijų atstovų pasitarimas rezistencijos tikslams ir taktikai aptarti. Berlynas buvo tik netolulai veikias informacijos taškas, o ne rezistencijos centras.

Rezistencijos ir sukilimo liudininkai

Nesugrįžtamumas ir nediskutuojamas faktas, kad rezistencija Lietuvoje 1941 metų sukilimą suorganizavo ir įvykdė, Bronys Raila vadina „pamišėliškais fantazijomis“. Pasišaukęs kitus du gyvius liudininkus, Martyną Braką ir Joną Čiuberį, jis „didvyriškai“ šoka tu „fantazijų“ aižyti, netgi žinodamas, kad tie „pamišėliai“ jo nepagalės. Bet tiesa yra negailėstinga jos pažeidėjams, nesvarbu, kokiomis didvyriškumo skraistėmis jie besidangstytų.

Bronio Railos tvirtinimas, kad berlyniečiai, organizuodami sukilimą, kontaktavę patriotus Lietuvos, turi tik kruopelę tiesos. Žinoma, kad kapitonas Albertas Švarplaitis ir kapitonas Bronius Michelevičius painformuoti ir pasiinformuoti iš Berlyno slapta buvo atvykę Lietuvon. Švarplaitis, grįždamas Vokietijon, buvo išduotas, sužeistas ir pateko į NKVD rankas. Sušaudytas Minske. Buvo būrys lietuvių, pabėgusių į Vokietiją ir dirbusių vokiečių karo žvalgyboje. Jie slapta pereinavo Lietuvon išžvalgyti rusų karinių objektų ir pasirengimų, bet jie kontaktų su lietuvių rezistencija turėti negalėjo.

Kaip rezistencija buvo organizuojama ir 1941 metų sukilimas įvykdytas, gali liudyti ne tie trys, izoliuoti Berlyne, bet šimtai pogrindžio veikėjai, sukilimo organizatorių ir dalyvių, kurie iki šiol tebėra gyvi. Koks susiderinimas buvo tarp LAF štabo Berlyne su LAF pogrindžiu Lietuvoje, paliudyti gali turbūt vienintelis gyvas asmuo, tai atsargos jaunesnysis leitenantas teisininkas Mykolas Naujokaitis, Lietuvoje buvęs Lietuvos Fronto vadovybės narys. Rusams Lietuvą okupavus, Naujokaitis vienas iš pirmųjų pradėjo organizuoti rezistenciją Vilniuje. Netrukus kartu su majoru Vytautu Bulvičiumi (išvežtas Rusijon ir sušaudytas) tapo sukilimui ruošti Vilniaus centro vadovais. Vilniaus ir Kauno centrų nutarimu, 1941 m. kovo 1 d. Naujokaitis buvo pasiųstas į Berlyną išsiaiškinti su Kazio Škirpos štabu. Berlyną pasiekė laimingai ir atlikęs misiją balandžio viduryje leidosi Lietuvon. Vos peržengus sieną Naujokaitį pastebėjo rusų sargybos. Įvyko susišaudymas, ir sunkiai sužeistas rezistentas pateko į NKVD nagus. Tačiau jis išliko gyvas, ir antrąją karo dieną sukilėliai išlaisvino jį iš Kauno kalėjimo. Šiuo metu gyvena jis pietinėje Kalifornijoje, netoli San Diego miesto.

„Puodynės vietoj galvų“

I laisvę žurnalo (1991 Nr. 111) straipsnyje, „1941 sukilimui besiruošiant“ Naujokaitis pasakoja, kad pačioje Lietuvoje buvo nutarta ruošti sukilimą ir organizuoti laikinąją Lietuvos vyriausybę. Jis rašo: „Buvo mėginta susirišti su Berlyne esančiais lietuvių veikėjais ir iš jų gauti žinių, kas dedasi anapus sienos ir toliau pasaulyje, ko mes galime tikėtis, paskelbė Lietuvos nepriklausomybės atstatymą, kokios galimos pagalbos iš vokiečių mums verta laukti. Tik tokio susižinojimo

mums tuo metu nepasisekė išvystyti ir atsakymų į šiuos klausimus neturėjome“. Atvykęs į Berlyną iš pokalbių su Škirpa Naujokaitis susidarė nuomonę, kad „jo žinios buvo nepaprastai ribotos“. Jis gaudavęs žinių iš Lietuvos, „bet skundėsi, kad tai buvo tik trupiniai“. Taigi Berlyno grupė neįstengė ne tik rezistencijos Lietuvoje organizuoti, bet net pilnesnių žinių gauti.

Pats įtikėjęs vokiečių pergale, Kazys Škirpa įtikinėjo Naujokaitį į valstybinį aparatą išlaisvintoje iš komunistų Lietuvoje telkti „vokiečiams priimtinas žmones“. Naujokaitis nepritaręs. Klydęs Škirpa galvodamas, kad didelių deportacijų Lietuvoje nebūsią, nes „rusai turėtų ruošti karui su vokiečiais, ir jų geležinkeliai bus perkrauti“. Atkreiptinas dėmesys į tokį Naujokaitio liudijimą: „Ministeris [Škirpa] toliau aiškino, kad jis su savo patarėjais ruošia pilną sąrašą žmonių valstybės aparatui, įskaitant ir savivaldybes“. Tai rodo, kaip jo štabas Berlyne, neturėdamas ką veikti, užsiiminėjo visokiais niekais. Į niekalų kategoriją reiktų priskirti ir Berlyne paruoštus „Bendrinius nurodymus Lietuvai išlaisvinti“. Niekalas ne dėl to, kad ten nebūtų pozityvių minčių, bet kad duodami nurodymai Lietuvos pogrindžio vadovybei, visai neįaučiant tautos pulso. Gi nurodymai gąsdinti žydus, kad su sovietų armija bėgtų iš Lietuvos, buvo taikomi į žemiausius žmogaus instinktus. Nors tokių žmonių Lietuvoje buvo nedaug, bet žalai padaryti minčių nereikia. Laimei, tie „nurodymai“ Lietuvos nepasiekė. Bet ir taip jau, be „nurodymų“ tai vienu, tai kitur pasirodė Klimavičių-Klimaičių.

Reikia kiek nustebti, kad istorikas Saulius Sužiedėlis, archyvuose užtikęs niekieno nepasirašytą „nurodymų“ tekstą, tariasi radęs be galo svarbų dokumentą. Ta proga *Akiračiai* užkabina pagrindinį „Klevo“ taikinį Juozą Brazaitį. Iš tikro sukilimo metu Lietuvoje niekas apie tuos „nurodymus“ nežinojo, jais nesivadovavo, ir jokios istorinės vertės jie neturi. Tai tik parodo LAF štabo Berlyne nepajėgumą.

Kalbant apie tą nepajėgumą, teoretinėje erdvėje plūduriuojanti LAF štabo Berlyne, reiktų išskirti kai kuriuos asmenis, kurie buvimo Berlyne laiką produktyviai sunaudojo. Paminėtinas Antanas Valiukėnas, gabus žurnalistas, sugebėjęs iš Lietuvos gaunamas žinias slapta perduoti į Švediją. Dr. Antanas Maceina, dirbdamas individualiai, parašė LAF programą. Daugelis tos programos minčių, papildytų ir detaliau formuluotų, vėliau atsirado „Į pilnutinę demokratiją“ svarstymuose. Iš širdies pluoštas pulkininkas Kazys Škirpa, kaip pats sako, „diplomatinio virjurko rolyje“. Išnaudodamas senas pažintis su vokiečių kariniais slouksniais, bandė iš jų išgauti Lietuvos rezistencijai reikalingų žinių ir politinę vokiečių vadovybę palankiai nutekinti Lietuvos laisvės reikalą. Jis dirbo labai daug, bet pasisekimas buvo ribotas. Škirpa buvo idealistiškai nusiteikęs patriotas, negarbingas (pavyzdžiui, sukilimo vadu, „vėliavnešiu“, jis laikė ne save, bet Lietuvoje veikusį ir kovojusį Levą Prapuolienį), bet jam kliudė sunkios sąlygos, klaidingas pasitikėjimas (bent pradžioje) gera vokiečių valia ir nepajėgūs artimieji patarėjai. Gi Antanas Valiukėnas Naujokaitiui išsireiškė, kad „artimiausi ministro Škirpos patarėjai“ turi puodynės vietoj galvų“. Jau vien minėti „nurodymai“ tai patvirtina.

Bronys Raila savo klaidinančią informaciją *Akiračiuose* užbaigia tokiu grauduli: „Ir tegu Praamžius [Railos] pasigaili.

Nes 'aktyvistų fronto lopšių' supėjai dar ilgai jo nepasigailės". Nemandagi ir negailėstinga yra tiesa. Škirpa ne man vienam yra sakęs, kad jo artimiausias bendradarbis Berlyne, patarėjas ir raštų redaktorius buvęs Bronys Raila. Galima nujausti, kaip gimė „nurodymai“, apie kuriuos Bronys Raila taip pat tyli, kaip ir apie „Klevą“.

LAF Lietuvoje ir Berlyne

Mano asmeniškai įnašas į pirmojo sovietmečio rezistenciją ir 1941 metų sukilimą labai menkas. Jeigu Raila būtų „vienas iš pirmųjų lietuvių aktyvistų fronto steigėjų Berlyne“ ir jei tas LAF iš tikro būtų „suorganizavęs“ sukilimą, nesijausčiau vertas atlikti jo kurpių dirželio. Dabar, matydamas, kad jis leidžia tuščius propagandos burbulus (Berlyne buvo „propagandos komisijos pirmininkas“), jaučiu pareigą tiesos faktų adatomis, ylių net nereikia, burbulus pradurti.

Visi, ypač Lietuvos žmonės, kuriems anas metas nėra išnires iš miglų, turėtų tiesą apie lietuvių aktyvistų frontą žinoti. 1940-1944 metų lietuvių tautos skausmas ir viltys artimai rišasi su 1988-1991 patirtimi, tik tada su didesnėmis kraujo aukomis. Ir jei kas iš kanceliariinės Berlyno „rezistencijos“ bando pasisavinti kruvinosios Lietuvos rezistencijos nuopelnus — tai bando apipiešti istorinę tiesą. LAF Berlyne ir LAF okupuotoje Lietuvoje buvo du skirtingi dalykai. Tam tikra prasme Bronys Raila būtų teisus, paneigdamas istoriko Arūno Bubnio išvadą, kad lietuvių frontas buvęs „tiesioginė LAF'o organizacijos tąsa“, jei Bubnys būtų kalbėjęs apie *berlyniską* LAF. Iš tikro lietuvių frontas nebuvo berlyniskoji LAF tąsa. Jei būtų buvęs, tai Lietuvoje nei rezistencijos nebūtų buvę, nei sukilimas įvykęs.

Berlyno grupė ne tik nepajėgė, o ir nebandė Lietuvoje sukilimo organizuoti, nes neturėjo sąlygų. Kazys Škirpa Berlyne darė viską, kad iš vokiečių sužinotų sukilimo organizatorių Lietuvoje reikalingų žinių, bet prie politinių nacių planų prieiti buvo taip pat sunku kaip ir prie karinių. Jei ir pasisekdavo jam kai ką nugirsti, Berlyne nebuvo kas tas žinias perduoti į Lietuvą. Kanceliariiniai herojai paprastai asmeniškai vieni sunaudojo. Paminėtinas Antanas Valiukėnas, gabus žurnalistas, sugebėjęs iš Lietuvos gaunamas žinias slapta perduoti į Švediją. Dr. Antanas Maceina, dirbdamas individualiai, parašė LAF programą. Daugelis tos programos minčių, papildytų ir detaliau formuluotų, vėliau atsirado „Į pilnutinę demokratiją“ svarstymuose. Iš širdies pluoštas pulkininkas Kazys Škirpa, kaip pats sako, „diplomatinio virjurko rolyje“. Išnaudodamas senas pažintis su vokiečių kariniais slouksniais, bandė iš jų išgauti Lietuvos rezistencijai reikalingų žinių ir politinę vokiečių vadovybę palankiai nutekinti Lietuvos laisvės reikalą. Jis dirbo labai daug, bet pasisekimas buvo ribotas. Škirpa buvo idealistiškai nusiteikęs patriotas, negarbingas (pavyzdžiui, sukilimo vadu, „vėliavnešiu“, jis laikė ne save, bet Lietuvoje veikusį ir kovojusį Levą Prapuolienį), bet jam kliudė sunkios sąlygos, klaidingas pasitikėjimas (bent pradžioje) gera vokiečių valia ir nepajėgūs artimieji patarėjai. Gi Antanas Valiukėnas Naujokaitiui išsireiškė, kad „artimiausi ministro Škirpos patarėjai“ turi puodynės vietoj galvų“. Jau vien minėti „nurodymai“ tai patvirtina.

Literatūros tyrinėtojas Aleksandras Krasnovas *Metų* žurnale (1992 Nr. 4), kalbėdamas apie Lietuvos išleistą Bronio Railos knygą *Kodėl antraip*, teisingai

pažymi, kad „B. Raila kaip grynas literatūros kritikas atrodė gana silpnai...“. Tačiau jis klysta kita išvada: „Stipriausias Raila vis dėlto kaip ideologas ir kaip memuaristas. Kaip tik šie aspektai garantuoja B. Railos kūrybos išliekamumą“. Kai išeivijoje išėjo Bronio Railos *Tamsiausia prieš aušrą*, Juozas Brazaitis čia rašančiam pasakė: „Neįdomu, neturi išliekančios vertės“. Apie Bronio Railos ideologiją galima pasakyti, kad jis arba jokios ideologijos neturi, arba turi visas ideologijas. Yra buvęs ateitininkas ir antiateitininkas, marksistas-trečiafrontininkas ir anti, tautininkas ir anti, Kavolio liberalizmo rėmėjas ir anti, išeivijoje koegzistencijos su Maskvos statytiniais okupuotoje Lietuvoje šalininkas ir anti, kartais kultūros primato ir kartais politikos advokatas ir t.t. Jo memuarų autentiškumu jokių būdu pasitęti negalima. Jau visai nešališkai žmogui rimtą įtarimą turėtų kelti faktas, kad Bronys Raila spaudoje paskelbtus straipsnius su pilnomis metrikomis perkeldamas į knygas pakeičia pagal pakitusios konjunktūros reikalavimus.

Istorinė tiesa viena

Istorinė tiesa, kaip ir matematinė, yra viena. Jos „antraip“, pateikti negalima. Visa bėda, kad dažnai nėra lengva ją atsekti, net ir nuosirdžiai jos ieškant. Ir ką besakyti, kai ji sąmoningai falsifikuojama. Kiekviename mele yra dalelė tiesos. Ir čia kaip tik yra ir didžioji melo jėga.

Bronys Raila yra tiesiog meistras dalį tiesos pajungti netiesos tarnybon. Kad ir kalbant apie jau minėtą jo straipsnį Škirpos *Sukilime*, kur jis dėsto, kad Antrojo pasaulinio karo pradžioje lietuvių frontas prasiidėjo Lietuvos žmonės rinkęsi tarp stalininės ir hitlerinės okupacijos, o tik „trečioji grupė“ atmetusi abi. Toje „grupėje“, aišku, ir Bronys Raila. Visi žino, kad nei stalininės, nei hitlerinės, nei „trečiosios“ grupių visai nebuvo, išskyrus negausius komunistus, dalį voldemarininkų ir Lietuvos žydus. Visa lietuvių tauta tada vieningai atmetė bet kurią okupaciją, o sovietams okupavus spontaniškai organizavosi pogrindis. Arba kitas jo gudragalviavimas: po sukilimo „blogieji“, „LAF greitai suskaldė, vėl išdalyjo į atskiras sroves, tuo silpnindami mūsų pasipriešinimo svorį naujumi okupantui“. Bronys Raila vėl tarp „gerųjų“: „Bet mes kiti manom... kad Birželio sukilimas mum [pabrūkta] kimai — JK] lieka šviesiausia kibirkštis“ ir t.t. Kas tie „mes“ ir „mes kiti“, jis nepasako, bet numanu, kad tai tie, kurie buvo susibūrę į masonišką „Klevą“ ir nuodingas strėles laidė į „bloguosius“ — Juozą Brazaitį ir kitus „krikdemų esesininkus“ arba „katalikų smogikus“. Būtų sunaikinę, tik nuodai neveikė.

Kaip iškilo į šviesą „Klevo“ paslaptis? Beveik pripuolamai, ir istorija paprasta. 1972 m. spalio 10 d. iš Amerikos per Rytų Vokietiją į okupuotą Lietuvą pabėgo išeivijoje niekur nepritapęs, turbūt sovietų saugumo pavedimu darbus dažnai keitęs žurnalistas Vytautas Alseika. Laukusių komunistams nuvežė iš Vilko ir kitų archyvų išvogtus dokumentus, kuriuos panaudojo išeivijai murzinti okupuotoje Lietuvoje išleistoje knygoje *Trys dešimtmečiai emigracijoje*. Tuo metu ejo gandai, kad jis išsivežęs nelegaliai iš Vliko paimtų pinigų nemažą sumelę. Kurį laiką apie Alseikos pabėgimą ejo tie gandai ir gal tik po trijų keturių savaitių žinia pasirodė spaudoje. Alseikos pabėgimo metu nepagydoma liga jau buvo susirgęs 1941 metų sukilimo organizatorius ir LAF štabo Vilniuje narys profesorius Stasys

Režisierius Vytautas V. Landsbergis, sukūręs filmą apie poetą Vytautą Blozė, kartu su poetu filmavimo metu

Kreipimaisi į skaitytojus

Filmas apie partizaną Juozą Lukšą-Daumantą

Didžiai gerbiami Amerikos lietuviai,

Žinodami Jūsų neabejingumą Lietuvos kultūrai ir istorijai, kreipiamės į Tamstas, siūlydami bendradarbiauti su kino studija NOMINUM, kuriant pilnametražį dokumentinį filmą apie partizanų vadą Juozą Lukšą-Daumantą (režisierius Vytautas V. Landsbergis, scenarijaus autorius Julius Keleras).

Tai būtų valandos pasakojimas apie vieną didžiausių ir įtakingiausių lietuvių pokario istorijos legendų — Juozą Lukšą-Daumantą, vieną pagrindinių pasipriešinimo antrąjį sovietinei okupacijai vadų ir knygos *Partizanai už geležinės uždangos* (Chicago, 1951) autorių. Juozas Lukša-Daumantas, konspiracijos dėlei naudojės ir daugybę kitų slapyvardžių (Skrajūnas, Skirmantas, Miškinis, etc.), nuo 1946 metų pradžios perėjo į aktyvią rezistenciją Geležinio Vilko rinktinėje; ejo įvairias pareigas, organizavo laikraščius *Laisvės žvaigžde* ir *Kovos keliu*. Nuo 1946 metų, gavęs kapitono laipsnį, buvo paskirtas partizanų vyriausio vado Vyčio adjutantu; nuo 1947 metų jam papildomai dar priskirtos Birutės rinktinės vado pareigos su centru Kaune. Tuo metu užsimezgė ir ryšys su Vakarais, tačiau jie nepadarė reikiamos įtakos dėl Erelio (Juozo Markulio) infiltracijos į partizanų vadovybę. 1947 metais Daumantas pirmąsyk perėjo sieną ties Punksku, 1947 metų gruodžio mėnesį kirtu Rytprūsiais. Pakeliui trys palaidavo žuvo. Daumantas su Audroniu pasiekė Danzigą, o iš ten — 1948 metų kovo mėnesį — Stockholm'ą. Jie atvežė Lietuvos katalikų laiška popiežiui Pijui XII, o taip pat ir daug dokumentinės medžiagos apie padėtį Lietuvoje. Iš Stockholm'o jie pasiekė Prancūziją ir Vokietiją. Nuo 1949 m. spalio 14 d. Daumantas paskirtas Laisvės kovų sąjūdžio atstovu Vakaruose. Laukdamas realios paramos pasipriešinimui sovietams, jis parašė knygą *Par-*

tizanai už geležinės uždangos (1950). Tų pačių metų spalio 3 dieną, lydimas Benedikto Trumpio (Ryčio) ir Širvio (Sakalo), Daumantas buvo išmestas į Lietuvą, kur sėkmingai organizavo rezistencinį sąjūdį. 1951 metų rugsėjo mėnesį J. Kukauskui išdavus partizanų slaptažodžius, Juozas Lukša buvo nušautas netoli Garliavos.

Filmo idėja — meilė Lietuvai ir mylimajai, vėliau žmonai, Nijolei, su kuria tegalėjo praleisti vos kelias medaus mėnesio dienas; kova be menkiausios vilties laimėti ir išdavystė. Ketintume atskleisti patį išdavystės (perdavimo) fenomeną, remdamiesi ne tik Lukšą išdavusiu bendražygiu, bet ir kitais tipiškais to meto partizaninės kovos atvejais.

Filmuoti ketintume gyvonus liudininkus, vietas bei konspiracinius butus Lietuvoje, Prancūzijoje, etc. Idomios medžiagos tikimės rasti Vilniaus ir Maskvos saugumo archyvuose. Didžiausią Daumanto biografinę dalį patikėtume atskleisti netoli New York'o gyvenančiai Nijolei Bražnaitei ir Juozo Lukšos bendražygiui bei ryšininkui, žinomam Švedijos architektui, Jonui Pajaudai. Taipogi filme būtų naudojamos to meto agitacinės sovietinės kino kronikos, kovojusios prieš „buržuazinius nacionalistus“. Manome, kad specifinės emocinės atmosferos suteiktų Daumanto meilės laiška Nijolei.

Šiais laikais, kada ekonominė Lietuvos situacija yra kritinė ir vyriausybė nėra pajėgi finansuoti stambesnių kultūrinių programų, Lietuvos kinas yra atsidūręs itin sunkioje būklėje. Bet, nepaisant to, nepriklausomoje kino studijoje NOMINUM pastaraisiais metais yra sukurta keletas dokumentinių ir vaidybinių filmų, kuriuos rėmė privačios firmos ar asmenys.

Todėl reikia tikėtis, kad filmą apie Juozą Lukšą Daumantą realizuoti padės patrauklus ir originalus filmo siužetas ir pasitikėjimas autoriaus intuicija, nes kinas — visuomet didesnė ar mažesnė aplankyti.

Bekalbant apie šį bei tą, jo paklausiau, kodėl Alseika išmovė į Lietuvą ir kodėl spauda apie tai nerašo. Žymantas pastatė akis: „Apie ką dabar kalbi? Aš nieko apie tai nežinau“. „Netikui“, sakiau, „kad nežinotum“. Su Raila esate draugai ir bendraminčiai, o Raila su Alseika labai artimi, rodos, ir giminačiai. Railos apie Alseikos išvykimą tikrai turi žinoti.“ Norėdamas įrodyti, kad apie tai tikrai

žesnė rizika.

Režisierius — Vytautas V. Landsbergis (g. 1962), baigęs Vilniaus universitetą, Tbilisio Teatro institute kino režisūrą; stažavosi pas Joną Meką New York'e bei Varšuvoje pas K. Zanussį. Filmografija: „Tėvas“ (1989), „Koncertas“ (1990), „Pragaras“, „Perlojos respublika“ (1992), „Petras Repšys“, „Penkios novelės apie Stasį“ bei vaidybinis filmas „Paukščio nužudymas“ (1993).

Scenarijaus autorius — poetas, literatūrologas Julius Keleras (g. 1961), baigęs Vilniaus universitetą, baigė aspirantūrą University of Illinois at Chicago, kur turėjo geras galimybes susipažinti tiek su archyvine medžiaga apie Juozą Lukšą, tiek pabendrauti su jo kovų bičiuliais. Beje, Julius Keleras sudarė ir suredagavo šiemet JAV išleistą Juozo Lukšos-Daumanto laiška Nijolei Bražnaitei knygą.

Studijoje NOMINUM šiuo metu kuria žinomi režisieriai: A. Stonys (1992 metais pripažintas geriausiu Europoje dokumentinio filmo režisieriumi, jam įteiktas Felix'o prizas), A. Matelis (pagrindinis prizas Oberhausen kino festivalyje), H. Šablėvičius (Nacionalinės premijos laureatas) ir kiti. Filmo operatorius — R. Leipus, kurio nufilmuoti A. Stonio ir A. Matelio filmai, yra pelnę prestižinius Europos kino festivalių prizus.

Filmo biudžetas toks: aparatūros nuoma — 4,000 dolerių; ekspedicinės išlaidos (bilietai, dienpinigiai, nakvynpinigiai) — 7,150 dolerių; filmavimo grupės atlyginimai — 4,655 dolerių (iš jų — pajamų mokesčiui ir Sodrai 33% — 1,155 dolerių); filmo juosta bei jos apdirbimas: 14,400 dolerių; garso juosta — 800 dolerių; transportas — 1,000 dolerių; montažas, garsinimas, kopijos spausdinimas — 2,300 dolerių. Iš viso — 34,305 dolerių.

Būtume labai dėkingi, jei prisidėtumėte prie šio filmo sukurimo. Filmavimą, pradėtą 1994 metų vasario mėnesį, numatoma baigti šių metų liepos mėnesį.

Jūsų pavardės bei parama bus nurodyti filmo titruose bei bukletuose. Jei finansuotumėte didžiąją šio filmo dalį, taptumėte bendrasavininku. Didelės komercinės sėkmės šiuo filmu nesitikime, tačiau, manome, jis atliktų ženklų kultūrinę istorinę misiją. Ypač šiais laikais, kai Lietuvoje vėl pradėta naikinti partizanų kapus bei atminimą, kai politinė situacija Rytų Europoje bauginančiai panašėja į prieškarį Europą.

Vytautas V. Landsbergis
Filmo režisierius

Julius Keleras
Filmo scenaristas

Kino studija NOMINUM, Nemenčinės pl. 4, Vilnius 2000, Lietuva, tel. (3702) 61 61 87; 41 31 60, fax: (3702) 76 42 54, a/s 6468979, valiutinė sąskaita 57084229 Vilniaus bankas.

(Nukelta į 4 psl.)

Pakylėtos kasdienybės mozaika

ALĖ RŪTA

• Rūta Kleva Vidžiūnienė. **SAŽINĖ.** Novelės. Vilnius: UAB Valstiečių laikraštis, 1994. Viršelio dailininkas — A. Bagdonas. Tiražas — 3,000. 159 puslapiai. Kaina nepažymėta.

„Yra žmonių, kurie nemėgsta šitų karštų dykumos vaizdų, vadina juos negyvais, bet man niekad taip neatrodė. Kas matė tokiuose kalnyuose kylančią ar besileidžiančią saulę, kas stovėjo nakties metu toje begalinėje tamsoje po amžinybę primenančiais žvaigždžiais, negali išlikti abejingas tai gamtos didybei“. („Nuodėmės miestas“, p. 128).

Knygos žangoje „Apie autorę“ (rašo žurnalistas Aleksandras Juozapaitis) sakoma, jog tai ketvirtoji jau išleista Rūtos Klevos Vidžiūnienės knyga. Parašiusi yra šias: Vieno vakaro melancholija (220 puslapių, devyniolikos novelių rinkinys, išleistas Lietuviškos knygos klubo 1983 metais Čikagoje), kompozitoriaus Broniaus Budriūno monografiją (irgi Lietuviškos knygos klubo leidinys), kunigo prelato Jono Kučingio monografiją (dar neišspausdinta), romaną *Rojaus paukščio grįžimas* (Vilnius: „Lituanica“, 1992) ir dabar — septyniolikos novelių rinkinį *Sažinė*.

Septintosios rinkinio novelės „Sažinė“ pavadinimu ir visa knyga: ar ji autorės laikoma svarbiausia? Man ji nepadarė didelio įspūdžio. Į dešimtį skyrelių sudėtas Algimanto, ateivio į Ameriką, apsisistojusio prie Ramiojo vandenyno, gyvenimas. Ypačiai patraukia jo graužatis, kodėl jis, išbėgdamas iš Lietuvos, paliko jaunesnįjį brolį žiauriam likimui. Jau iš pradžių — jis pasitraukė nuo ūkio, išklydo į miestą sau laimės ieškoti, palikdamas jaunėlį su trimis seserimis globoti tėvus. O juk buvusi jo, vyresniojo, pareiga likti ūkyje, padėti senstantiems tėvams. Algimantas, jau su blizgančiomis sagom vokiečių policijoj, žinoma, pasitraukė su nėsčia žmona, kai komunistai plūdo į Lietuvą antrą kartą. Tėviškėj atsisveikinant, jaunelio brolis Vainiaus žvilgsnis rodė išvykstančiam didelį tylų priekaištą, kurio Algimantas niekad neužmiršo, nors, nugalejęs pasitraukimo vargus, gerai įsikūrė Amerikoj. Jį kankino sąžinė, kartais košmaraiski sapnai. Novelės psichologinė idėja įdomi, tačiau jos sąranga paini, miglota ir pabaigoj nelabai įtikinanti... Kad psichiškai sveikas lietuvis pusiaumiga išgyventų telefoninį pasikalbėjimą su tolimu Vainium, ir tiksliai paskui žmona įtikintų jį, kad tai vien sapnas?..

Dvigubai ilgesnė novelė už „Sažinę“, pavadinama „Nuodėmės miestas“, nors parašyta įdomiu detektyvinio stiliumi, irgi neaiški, nelabai dominantai skaitytoją (kaip manel) Perskaičiusi iki galo, turėjau grįžti į kelis novelės pradinius puslapius, kad susigaudyčiau, kas ten ką nužudė, kodėl teismas su 12 „jury“ narių priėjo „aklavietę“. Po miglotos eigos pabaigoj neva „happy ending“, nes išaiškinta ir bus nubausta narkotikais prekiaujančių grupė...

Be to, išsiskiria jaunąjo Gintaro charakteris: apie savo asmenybės brandinimą ir lietuvių pareigas jis kalba daugiau tetos mintimis ir išsireiškimais... „Nebijokit, teta, tikrosios gyvenimo vertybės man giliai įdėtos į širdį šeimoje, mokykloje ir bažnyčioje. Gal kartais norisi visa užmiršti ir pašdykauti, pasijaušti vien tik paprastu amerikonu, bet kažkas vis sulaiko. Sąžinė? Auklėjimas? Ilgą laiką pats nežinojau, kad vidumi esu truputį kitoks“. („Nuodėmės miestas“, p. 141). Ar taip 26 metų lietuvis Amerikoj kalbėtų, rašytų? Bent jau ne

Rūta Kleva Vidžiūnienė

tokiais sakiniiais tiesioginėje kalboje.

Be to, Las Vegas gal būtų buvę galima pavadinti „nuodėmių miestu“, nes tenai papildoma ir kitokių nuodėmių, ne vien narkotikų prekyba. Ir kažin ar galimas toks miesto pavadinimo „Las Vegas“ linksniavimas? Autorė rašo: Las Vego, Las Vege... O gal tai knygos redaktorių nuomonė? Ar netiktų geriau — mieste, miesto, į miestą... Las Vegas?

Jei knygoj dažnai pasitaiko korektūros klaidų (net nėra kablelio prieš šalutinį sakinį), tai lyg ir suprantama: šiais laikais, deja, to neišvengia ir Amerikoj, ir Lietuvoj spausdintos knygos. Bet nustebina kai kurie pačios autorės išsireiškimai, pavyzdžiui: „...buvome įpratę padaryti vieną malonią išvyką į netoliese esantį žaidimų miestą — Las Vego“ p. 127). Padaryti išvyką — to make

a trip — vertimas, o ne tikras lietuviškas sakiny. Ar ne tinkamiau būtų: „buvome įpratę išvykti į Las Vegas, netoli esantį žaidimų miestą“. Panašių vertimų atvejų knygoje yra ir daugiau.

O gerųjų šių novelių privatumų — gal dar daugiau... Šio rašinio pradžioj ištrauka rodo, kaip autorė moka taikliai nuskaidyti Kalifornijos gamtą. (Tuo jos plunksna pasižymi jau nuo *Vieno vakaro melancholija* novelių.) O naujausiose iškeliami Amerikos lietuvių patriotiniai jausmai, pareigos savam gimtajam kraštui ir novelėse vaizduojamos pastangos suteikti jaunimui istorinių žinių ir įskiepyti lietuvių per tradicijas, mokyklą, skaitybą, per vyresniųjų pasakojimus; jaunime palaikytą supratimą apie Lietuvos vargus, skriaudas ir siekius būti laisva. Noras stiprin-

ti tautines ir dorines aspiracijas, — ryškus ne vienoje Rūtos Klevos Vidžiūnienės novelėje.

„Saulės spindulėlis“ — savarankiškai (nors šeimos įtakoje) Ramunė apsisprendžia sukurti šeimą Lietuvoje ir darbuotis nelaimingų vaikų našlaičių labui. „Mėlynoji akimirka“ — jauna Melissa priprato tėvą padėti lietuviui sportininkui pabėgti nuo sovietinės komandos Amerikoje ir paprašyti valdžios prieglobsčio. „Saulėi patekęs“ — dėdė supažindina Vidmantę, viešnią iš Lietuvos, su Algij; ir palaipsniui įvyksta jaunų žmonių suartėjimas. „Iš pirmo žvilgsnio“ — Arvydas vaikystėj išmyli Kastutę. Paskui, po daugelio metų, jau ir nuo lietuvių nutolęs, Arvydas, Šokių ir dainų šventėje besilankydamas, ir vėl pasirenka tą pačią Kastutę, kad ir po ilgo atsiskyrimo vos ją beatpažindamas. „Koks tavo vardas?“ — Romas geraširdiškai pavadoja išsigančiąją brolių Mykolą, pabėgusį nuo altoriaus, ir vedybomis suteikia naujai atvykusiai lietuvaitei progą pasilikti Amerikoje. „Keistas nuotykis“ — du jauni amerikiečiai išaiškina sovietinį šnipą, apsimetusį daktaru Varčium; tai labai patinka antikomunistui tėvui. „Žilvine, Žilvinė!“ — Saulė nugalė visus pagundas, patyrusi mišrios šeimos nesklaidumų sesers gyvenime, ir pasižada auginti mirštančiosios, ištekėjusios už airo, nekenciančio lietuvių kalbos, vaikus — net tris. Su senutės motinos pagalba ji pagėgia nepasimėstį, išlaikyti visas tradicijas ir... atsikvėpęs buvusio labai mylmo ir mellaus Tomo, irgi airo, jai besipersančio.

Psichologiniais momentais, gerai sprendžiamais, pasižymi šios novelės. „Savijudy“, kurioje klebonas protingai paveikia silpną, „atvirkštine psichologija“: pritaria jo sumanymui žudyti, bet ima tuoj garsiai spėlioti, ką darys su jo turto liekanai žmona, organizacijos, bažnyčia... Pasi-piktinęs vyras atsisako žudyti. „Pabaigtuvės“ — kariūnams diplomų įteikimo iškilnių metu, nusivylęs žemu pažymiu (tėvai iš jo reikalavo aukščiausio!), kariūnas išsloka iš trečio aukšto balkono ir užsimuša. „Fordukas“ — girtuoklių nuotykių. „Katastrofa“ — amerikinių teismų parodija, sprendžiant, kas kaltas, susidūrus automobiliams. Tik novelėje nelabai įtikinama, kad kai-mynas galėjo patykti neatvy-

kusį liudininką Brown — vien su jo vizitine kortele. Berods, tokiu atveju tikrinama liudininko tapatybė iš jo dokumentų (vaizavimo leidimo ar kitų). Parodijuojama ir novelėj „Dramos konkursas“. Charakteriai sukarikatūrinti. Vertinimo komisijos posėdžio eiga kiek komiška... Bet galbūt toks ir buvo autorės tikslas.

Psichologiškai gana vykusios novelės „Kryžkelė“ ir „Pažadas“. „Kryžkelėje“ Vidas gudriai išbando sužadėtinės meilę ir būsimą pasiaukojimą, pasisakydamas, kad jis našlys, bet likęs invalidas sūnus, kurį turės auginti... O to sūnaus iš tikro nebuvo. „Pažadas“ — komplikuo-to šeimos gyvenimo vaizdas — drama tarp motinai pasižadėjimo būti kunigu ir natūralios meilės, per kurią išryškėjo, kad Jurgis neturi pašaukimo būti kunigu. Aliutės apvilta, paliktas su kito vyro vaiku, Jurgis susipažįsta liūdno praeties Genutę, gerą moterį. Čia lyg ir antrasis novelės planas: jie su meile gražiai išaukleja Liudą, kad ir ne jų vaiką. O sugrįžus paklydėlei Aliutei, Liudo motinai ir jau pasiturinčiai našlei, norinčiai sūnų atsiimti, jaunasis Liudas pats apsisprendžia: „... tėvas nėra tas, kuris nuo savo kūdikio pabėga, ir motina nėra būtina toji, kuri vaiką pagimdė, bet ta, kuri jį mylėjo ir augino“ (p. 52).

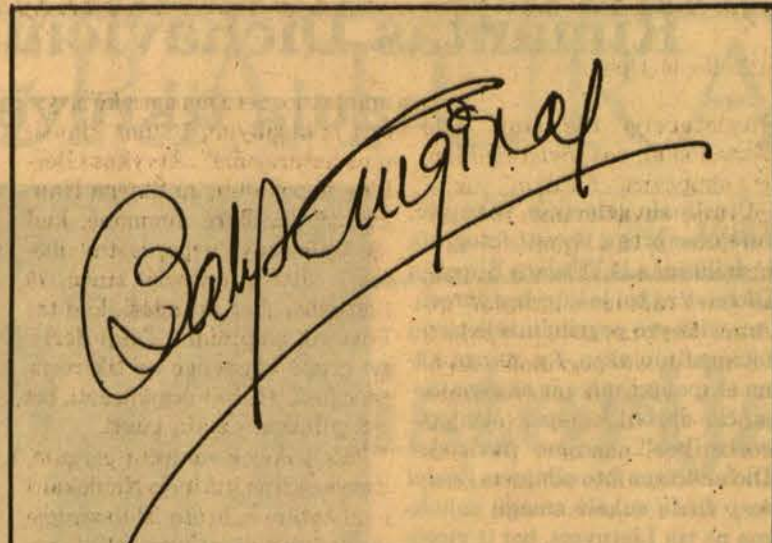
Kaip „Pažadas“, taip ir novelė „Esu savo brolio sargas“ parašytos gerai, su psichologiškai stipriais charakteriais. „Esu savo brolio sargas“ jau buvo spausdinta ne vien periodikoje (kaip ir „Pažadas“, ir kai kurios kitos novelės), bet ir knygoj *Vieno vakaro melancholija*. Tai meilė tarp dukters ir mirusio tėvo, taip pat tarp tėvo, sovietų konsulo, ir jo kažkur namie paliktos dukters. Konsulas, sekretorei porą minučių pasišalinus, greit išsako klientei: kad nevyktų į Sovietų teritoriją ieškoti tėvo žuvimo pėdsakų, nes iš ten ir pati negrįšianti... Tai ir politinė, ir šeimos meilės novelė. Šeima — aukščiau politikos!

Sažinė — įdomi knyga. Rūta Kleva Vidžiūnienė moka „suraišyti“ novelę, išskeldama savus idealus (lietuvių bėslis), gerai aprašydama gamtą (bet tu aprašymų nedaug) ir sugalvodama vis naujas pasakojimų situacijas, taip pat, gana netikėtas novelių pabaigas.

meno knyga. Alė Rūta, prašau!

Alė Rūta atsistoja, visus įdėmiai apžvelgia, sėdasi kur sėdėjo — greta Bernardo. Dokalskaitės knyga tikrai graži, susipažinkite. (Knyga eina iš rankų į rankas.) Aptaria kai kuriuos tenai išspausdintus paveikslus ir dailininkės gyvenimo mozaiką. Kas norėtų pasisakyti?

Atsiranda pasakančių savuosius įspūdžius. Plateliau stabtelta prie žodžio romantizmas. Tas žodis apima daug, turi platią prasmę. Čiurlionį irgi galima laikyti savotišku romantiku. Žmogus, akcentuodamas savo stilių, gali būti romantikas. Kūryboje pagrindinis principas nėra visas. Dailininkės Onos vyras per 50 metų įsitikino, kokia gera, puiki buvo žmona, visad stengėsi, kad būtų sotus, ramus, gerai pavalgydintas, tokia jos asmenybė. Jis pažino žmonos meną, norėjo išleisti knygą apie jos meną ir išleido. Susipažinę, pastebėsite jos nepaprastą gabumą. Jau daug palankių recenzijų apie tą knygą. Ji kviečiama į Lietuvą su paroda. Pakviečiamas prabilti Edmundas Arbas. Neseniai Lietuvoje išleistas jo kūrinių albumas-knyga. Štai atvirukas jo sukurto Laisvės paminklo-aukuro. Tikisi, kad bus pastatytas Vilniuje. Lietuvoje tuo paminklu susidomėjo televizija. Kalbėjosi su kardinolu Sladkevičium, su prezidentu Brazausku. Būtų prasminga tokį paminklą-aukurą pa-

BENDRASIELIUI

Kaip sunku, kaip be galo sunku, palikti žemę, kurioje neišdildomai įmintos tavo pėdos ir kurioj praleistos tavo mažų pavasarių dienos, gražesnės už pasaką...
Vacys Kavaliūnas (Dalia)

Epodas Bičiulio Vaclovo sielai

TARIAU: — pabuski, pumpure —
Ir pumpuras pabudo,
Žiedais prašneko bundanti šaka;
— Vacy — žiedai šnibždėjo:
— Pasilik,
Kur Tu neši
Gimtosios Žemės Giesmę,
Dainuoti jos nebaigęs? —
Ir klykia
Tavo raštų nebaigęs? —
Ir klykia
Tavo raštų raidės,
Pabirusios
Kaip šv. Jono vabaleliai
Tamsioj pavasario naktį —

Tu gyvenai mėnulio ilgesiu,
Ir liūdesio aiduos,
Dvasios virpesiu —
Nerdavai į žmogaus sielos gelmes:
Radai jį klajojantį dilgėse,
Širdyje blogiu išsirpusiu
Einantį pikta
Per laiko upes neramias —

Sutikau aš Tave
Bendrasielį, —
Su vienodais troškimais,
Pasivaikščiojimai knygu lapuose —
Žemei palikdavom šėšėli,
O žengėm raidžių dirvonais
Ir paukščių takais —

Mes buvom atogrąžų čiulbuoniai
Patekę žemės svetimon,
Pelkėm ir tyrais tapusia —
Ir dviese gelėtom lankomėjome
Grožio ir gėrio spindėjime —

Vacy,
Leisk man dar paskutinį kartą
Pasinerti į meno pokalbių gelmes
(Kancija mums buvo viskas,
Ir amžinas mums buvo grožis),
Ir jas — kaip dovanas —
Išsinešei prie Dievo Vartų —,
Kur grožis groja Amžinybės smuikais —

Ir vėl ten susirinksim mes,
Palikę lopšį žemės laikina
Ir rožes,
Ir šimtmečius ažuolus Punioj,
Merkinėj, Alytųj — jie mūs dainoj
Kelionėje viltim žydėje
Ir šėšeliu —
Bet Tu gyvent su saule
Prisikelei —

Los Angeles Dailių menų klube

Į Bernardo ir Aldonos Brazdžionių namą pakilioje Los Angeles, miesto dalyje 1994 m. gegužės 7 d. prigaužėjo tiek narių, kvietusių svečių, kad salonėlyje neišsitenka. Anapus durų kyšo galvos, visi linksni. Šiam Dailių menų klubo susirinkimui pirminkauja Bernardas Brazdžionis. Mikliai atsistoja (kad visi matytų), rankoje laiko nosinaite, linkteli, švelniai nusikosti.

Ačiū atvykusiems! Su žmona tarėmės, kaip susitvarkyti, jei iš padangių pradėtų lyti. Reikia tartis su dievu Perkūnu, kad nelytų,

griauti gali kiek nori, bet kad nelytų. Iš bažnyčios grįžta žmona (juk pažįstate Aldoną, girdite, dabar ji triūsia anapus atitvėrimo), ji prašiusi moterėlių, kad ir tos prašytų giedros. O parapijoj viena moteris prašo, kad lytų, vandens reikia sodeliui. Aišku, Dievas paklausys tos moteriškosios, nes prašo vandens gėlytėms, Perkūnas trankysis kaip trankešis. Debesys pilkuoja, juoduoja (dairiosi link langų), dar nelyja, galėsime į sodelį įseiti, pasižiūrėti ir nenulytas gėlytes.

Jauskitės kaip namie. Mes taip

susigyvenom, jau ketvirtą dešimtmetį nesipykę, kalbam apie meną kaip išmanom, nepolitikuojam, norim gyventi mene, susitikti per meną.

Norisi pasakyti, kas įvyko. Dvi nelaimės: kaip visi žinome, mirė DMK narė Marija Gimbutienė. Neseniai mirė mūsų Algirdo žmona Jutta Jūra. Giliausia užuojauta Dailių menų klubo varde. Teks nugalėti skausmus, susigyventi su padėtimi.

Šiandien kiek pakalbėsime apie mūsų narės Onos Dokalskaitės Paškevičienės neseniai išleista

Poetas Bernardas Brazdžionis kalba Los Angeles Dailių menų klubo susirinkime 1994 m. gegužės 7 d. Sėdi (iš kairės): dailininkė Ona Dokalskaitė-Paškevičienė, Gediminas Lešys, dailininkė Jina Lešienė. Jod Aligro Gustaičio nuotrauka

statyti Vilniuje.

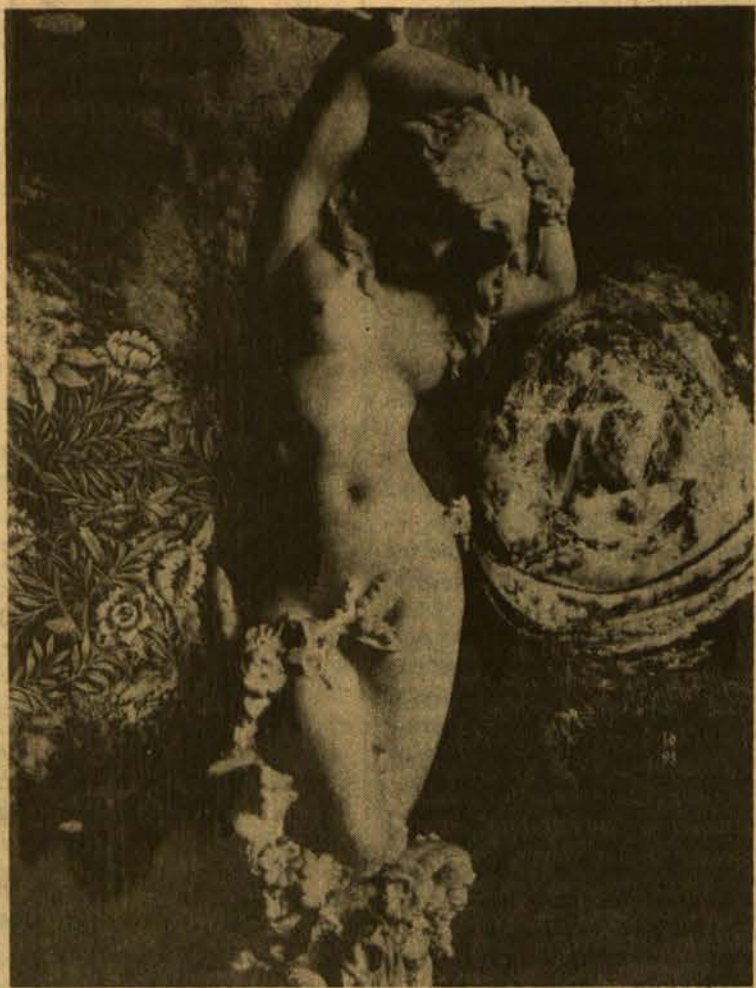
Bronys Raila: Mūsų, Dailių menų klubo narių, kūryba labiausiai reprezentuojama Lietuvoje. Kiekvieno mūsų nario rašytojo knygų išleista Lietuvoje, kai kurios net perspausdintos. Mūsų nario Broniaus Budriūno sukur-

tos dainos skamba Lietuvoje. DMK narių architektų a.a. Jono Muloko, ką tik kalbėjusio Edmundo Arbo, darbai pagerbiami Lietuvoje. Ir mūsų narių dailininkų paveikslai puošia leidinius Lietuvoje.

Rimantas Dichavičius atvežė naują tikrovę

Čiurlionio galerijoje, Čikagoje, turėjome progą išvysti fotografą ir dailininką iš Vilniaus Rimantą Dichavičių bei jo kūrybos parodą. Autorius yra pagrindinis lietuvių fotografinių aktų, t.y. nuoga kūną eksponuojančių ir eksploatuojančių darbų, kūrėjas. Ant „perestroikos“ bangos pasirodęs Dichavičiaus foto albumas *Žiedai tarp žiedų* suklebė smagų sujūdimą ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Sovietų Sąjungoje. Maskvoje knygos maketą vartydamas, susijaudinęs Gorbačiovas pasakė: „Čto čelovečno, to nam ne čužo“ — kas žmogiška, tas mums nesvetima. Beidžing prašė bent keletą milijonų kopijų. Gerai, kad nepardavė, ir taip jau... Pavadinimas *Žiedai tarp žiedų* tiksliai nusako autoriaus mintį: moteris — gražiausias ir natūraliausias gamtos žiedas bei jos sudėtinė dalis. Albumo temą galėtume apibūdinti kaip žmogaus kūno ir gamtos formų giminingumo ieškojimą. Pastatydamas ar paguldėdamas gražuolę į smėlio kopas, mišką ar upę, keletą kompozicijų menininkas pasiekė puikių šios temos sprendimo rezultatų. Čiurlionio galerijos parodoje eksponuojami keli tokie pavyzdžiai — mergaitė ir jos plaukai, upės srovėje besipinančios ir virsantys vandens žolės, arba fotografija, pagavusi „sėbėtinai panašų vėjo sušestų kopos smėlio bangelių ir modelio pilvo šešėlių ritmą. Užsiėmęs formų žaidimais, Dichavičius palieka gamtoje fotografuotų moterų erotiškumą ramybėje. Pagundos obuolius brandinti menininkas apdairiai atidavė kitų fotografų džiaugsmui.

„Žiedai“ jau ko gero baigtas etapas. Savo naujausius darbus Dichavičius apibūdina kaip fotografijos, tapybos ir grafikos junginį. Paprasčiau sakant, Dichavičius tapo ir piešia ant juodai baltos fotografijos, visai pakeisdamas pirminį jos vaizdą. Koks tikslas tai daryti? Tikriausiai amžinas noras sukurti „savo tikrovę“. Dichavičiaus tikrovėje dominuoja trys motyvai: nuoga moteris, brangakmenis ir kosminė erdvė, kuriuos pavertus šūkiu išėitų „Grožis yra amžinas ir absoliutus“. Šiam grožiui įkūnyti paveikslas paviršiu padengia mikroskopinio tikslumo auksiniai, aksominiai tonai. Virtuozistiškai tiksliais potėpiais jis sunaikina buvusią ribą tarp fotografinio ir tapybinio vaizdo. Bet tai negarantuoja savaiminės tapybinių ir fotografinių objektų harmonijos.

Rimantas Dichavičius

Amžinoji versmė

Išpūdingiausias serijos darbas man pasirodė „Mūza“, kuriame nufotografuotai klasikinei akmens skulptūrai tapybos dėka dailininkas įkvėpė gyvo kūno alavimą. Figūrą supa pievos gėlės, o taip pat gėlių atvaizdas, šalia — metafizinis gyvenimo akmuo. Daugiasluoksnišias gyvo-negyvo palyginimus, Dichavičius kelia klausimą, kas yra gyvas ir amžinas: kūnas ar jo grožio idėja?

Ne visuose darbuose autorius išlaiko tokią daugiaprasmiškumą

įtampą. Kai kurie paveiksai rodosi šaltai dailininko mėgiamausių daiktų rinkiniais: agatų akmenų pjūviai, kristalai, moterys, ir negali pabėgti nuo jausmo, kad idėmiai apžiūrinėti būtent akmenų pjūvius, moterų užpakalius ir pilvus, o ne išgyventi „Žieduose“ buvusią formų ir šviesos manifestaciją. „Žiedų“ fotografijų tikrovė man labiau dichavičiška už kuriamą naujuosiuose dailininko paveiksluose.

Danas Lapkus

L. A. Dailių menų klube

(Atkelta iš 3 psl.)

Pirmininkas prisiminė Prūsų kraštą. 1993 metų vasarą mūsų metraštininkas važinėjo rusų okupuotomis Prūsų žemėmis. Algirdai, tarki savo ispūdžius!

Algirdas Gustaitis: Kelionei į Prūsų žemes vadovavo Klaipėdos universiteto profesorius Jurgis Mališauskas, puikiai pažįstas taji kraštą. Važiavome jauno mokslo vyro Kęstutis Demarecko automobiliu. Laimingai pravažiavome Rusijos kontrolę Kuršių kopose. Stabtelėjome kiek už Nidos esančioje Rasytėje, tenai

kasmet žieduojama gausybė praskrendančių laukinių paukščių. Užklausta moteris pirštu parodė netoliese lietuvių namą. Mus pasitiko malonūs šeimininkai Babarskai, pakvietė vidun. Nušėbome: salone lyje ant sienos kabėjo Lietuvos Vytis. Klausė, kodėl jų ir kitų apylinkės lietuvių neaplanke lietuviai turistai iš Lietuvos ar iš Amerikos. Labai džiaugėsi dovanota Amerikos lietuvių spauda.

Važiuojant toliau Prūsų žemėmis matėme daugybę gražių vietovių. Daug neapdirbtų laukų, bet matyti ir gyvulių kaimenių. Daug dar net nepradėtų atstatyti bažnyčių. Senujų prūsų Ramovės (Romuvos). Nakvojome Tvanktėje (Karaliaučiuje, rusai praminė Kaliningrad), lietuvių bute. Žmona rusė, o sūnus mokosi Vilniaus universitete. Vairuotojas miegojo savo automobilyje, kad nakties metu išliktų kaip paliko.

Kitą rytą, sekmadienį, pirmąsias važiavome į lietuvišką kleboniją. Kunigas Anupras Gauronskas širdingai sutiko. Džiaugėsi dovanotomis Amerikos lietuvių išleistomis knygutėmis jaunieliui. Tuoj važiavome į lietuvišką pamaldas Karaliaučiuje. Bažnyčia didelė, aukšta, graži, bet rusai į vidų neleisdžia, pamaldos vyksta prie bažnyčios, lauke, kalbama nuo paukštinto. Aplinkui sustoję vietiniai lietuviai gieda mums visiems žinomas giesmes.

Prūsų žemėje lietuviai jau stato pirmą lietuvišką bažnyčią Tilžėje. Kun. Anupras Gauronskas labai prašo talkinti. Jo klebonijos adresas: Celiulioznaja 8-1, Kaliningrad 236017, Russia. Labai laukia lietuvių turistų, lietuviškos spaudos. Vietiniai lietuviai klausė: kodėl užsienio lietuviai jų neaplanke, nors girdėję,

„Antraip“...

(Atkelta iš 2 psl.)

nežinojęs, Žymantas pasakė tuoj paskambinsiu Railai, o mus paprašė laikytis tyliai ir klausytis pasikalbėjimo.

Nors mes girdėjome tik vieną kalbančią pusę, tačiau buvo aišku, kad Žymantas apie Alseikos pagėgimą tikrai nežinojo. Baigęs kalbėti, Žymantas patikslino savo pasikalbėjimo eigą. Pradžioje Bronys Raila gynėsis, kad ir jie nežina; greičiausiai gandai. Paskui prisipažino, kad Alseika išvykęs. Neva Lietuvoje įsimylėjęs kažkokią bobelką, o „iš meilės žmonės gali visokių kvailysčių padaryti“. Ir tada kritiškai vertindamas Bronį Railą, Žymantas prasitarė apie „Klevą“, kurį Raila pradėjęs organizuoti po karo, gyvendamas Prancūzijoje. „Viešai organizavo Demokratų uniją, o slapta: „Klevą“, bet nei iš vieno, nei iš antro niekas neišėjo“, pridėjo. Manė tai suintrigavo, bet pastebėjau, kad jis apie tai nenori daugiau kalbėti. Nutaikęs progą, kai mūsų žmonos savo tarpe kalbėjosi, man pakuždejo: „Užėik, kai žmonių nebus“. Proga greit atsirado, kai žmonos vieno renginio metu buvo parapijos salėje, nuvykau. Nežinau, kodėl jis norėjo tą paslaptį atidengti, tik prašė bent dešimtmetį „Klevo“ neminėti. Tada sužinojau, kad vadovybėje būvę devyni nariai, paminėjo pavardes ir slapyvardžius, „mafioziškas“ savitarpio susižinojimo taisyklės, laiškus su antspaudais, pėdsakų sunaikinimą, vėto teises, infiltraciją ir kitas organizacijas ir t.t. Pagrindinis „priešas“ buvęs Juozas Brazaitis, bet „inkriminuojanti“ medžiaga buvusi renkama ir apie kitus „krikdemų esesininkų“ vadus (Maceiną, Damušį, Girnių). Žymanto tiesiogiai ne klausiau, ar jis „Klevui“ priklauses, bet iš jo detalaus pasakojimo susidariau įspūdis, kad taip.

Grįžęs namo, gautos informacijos neužsirašiau. Rišo pažadas bent dešimtmetį „Klevo“ neminėti. Vėliau kai ką pasižymėjau, bet informacija liko nepilna. Tik gerokai vėliau man į rankas puolamai pateko ir dokumentinės medžiagos. Taip organizatoriaus planas įvilkti „Klevą“ į neperšaujamus slaptumos šarvus nuėjo niekais.

„Labai slapta“

Gali kas sakyti, kodėl dabar keliu tuos dalykus, kurie priklausė praeičiai. Bet praeičiai priklausė visi memuarai: tikri ir fiktyvūs. Oficialioji Lietuvos 1940-1991 metų istoriografija nepatikima. Istorikai, norėdami atstatyti to laikotarpio tikrovę, turės labai sunkiai dirbti. Teks naudotis ir išvijoje sukaupta medžiaga, taipgi ir memuarais. Reikės išmokyti memuarus atskirti nuo „memuarų“. Jau minėtas istorikas Arūnas Bubnys, 1991 metais Vilniuje išleidęs knygą *Lietuvių antinacinė rezistencija 1941-1944*, buvo gerokai suklaidintas išviejų memuaristų, kurie

kad lietuvių turistai keliauja įvairiose pasaulio valstybėse. Tolminkiemyje aplankė Done-laičio muziejų. Prūsų žemėse gyvena daug tūkstančių lietuvių.

Mes kalbamės, nesulaukę lietaus. Sodelyje gėrėjomės, kvėpino gėlytes. Paukšteliai atskrenda, pagieda, pagieda ir nuskranda. Šeimininkė pakviečia užkandžiams. Naujaja Dailių menų klubo pirmininke tampa Monika Lembergtienė — poeto a.a. Prano Lemberto žmona.

Bradžioniai birželio mėnesį dviem mėnesiams išskrenda į Lietuvą. Linkėjome Lietuvoje įkurti Dailių menų klubo padalinį ar skyrį. Bernardas mielai, jei sumanytumui talkins tokių minčių pritarėjai Lietuvoje. Mes norime kolegiško bendravimo su broliais, sesėmis Lietuvoje.

Metraštininkas

„liberaliai“ pateikia istorinius faktus. Autorius Vilniuje man tą knygą dovanavo ir paprašė komentarų. Greitomis perskaitęs, telefonu jam pasakiau, kad kritiškiau turėtų naudotis išviejų memuarais. Konkretiškai jam nurodžiau Algirdo Vokietaičio knygą *Laisvės besiekiant* paskelbtų memuarų nepatikimumą. (Kas mano žiniomis tuose memuaruose tikrai neteisinga, esu nurodęs *I laisvę* 1988, Nr. 103). Istorinė tiesa nukentėtų, jei kas nekritiškai remtųsi ir Bronio Railos „memuarais“.

Tiesiog sunku suprasti, kodėl kažkokios neapykantos liepsnos krikščioniškos orientacijos žmonėms sivilina „liberalinio sparno“ sparnus. Ta neapykanta prasitęsusi iki šių dienų. Grįžtant į tolimesnį praeitį, tuo metu, kai Bronys Raila organizavo prieš „krikdemų esesininkus“ „Klevą“, prieš „katalikų smogikus“ laisvės kovų sąjūdyje Lietuvoje kovojo Vytautas Staneika-Stanevičius. Jis dėjo visas pastangas Lietuvos partizanų vadovybė perduoti ir dr. Juozo Markulio-Erelio ir jo draugų rankas. Kiek Staneika-Stanevičius stengėsi diskredituoti partizanų vadą Lukšą-Skra-jūną-Daumantą („100% tikras“, kad Skrajūnas apie Erelį falsifikavęs faktus), tiek didvyriškumo aureole dabino Erelį.

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, anglų, švedų, amerikiečių žvalgybos norėjo žinoti, kas darosi sovietų okupuotose Baltijos kraštuose ir tarp karo pabėgėlių Vakarų Europoje ver-buavo agentus. Į slapto ryšių organizavimą pretendavo Vokietijoje

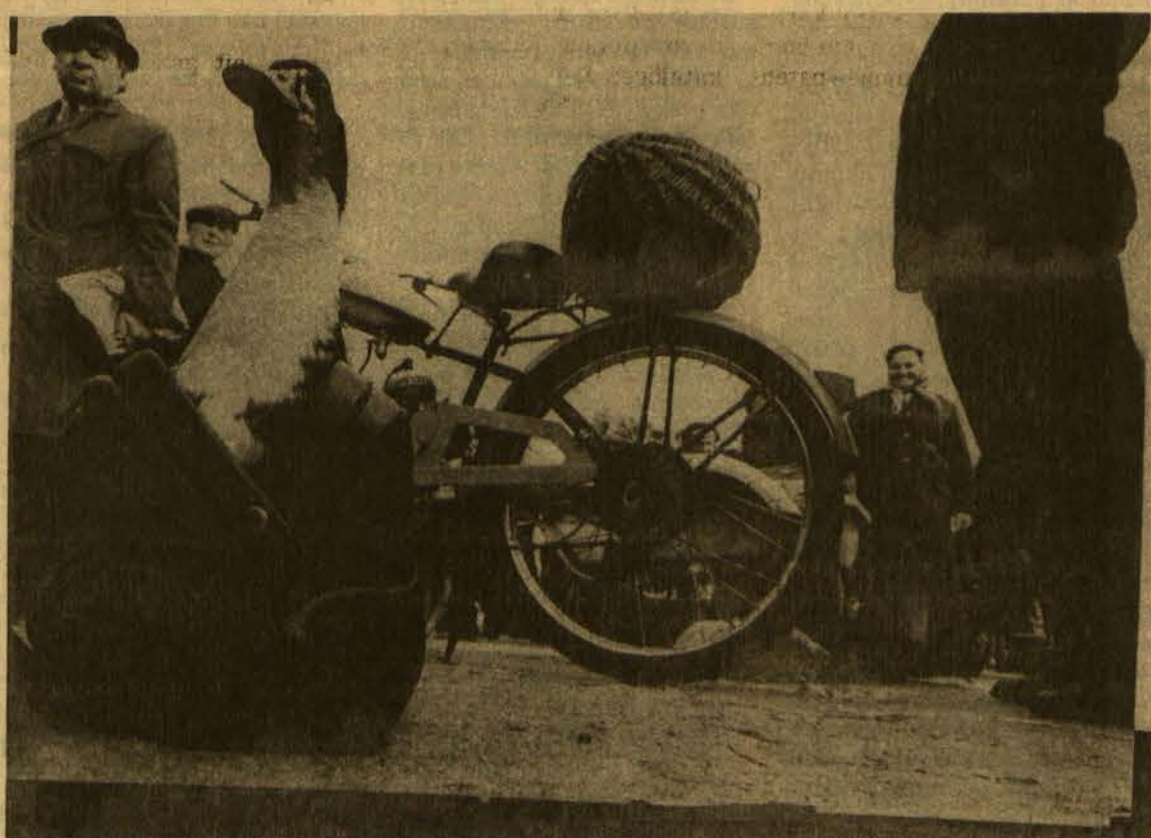
atsikūręs Vlikas, bet daugiau iniciatyvos parodė grupė, išėjusi iš antinacinės Lietuvos Laisvės kovotojų sąjungos mokyklos. Stanevičius, energingas ryšių su Lietuvos partizanais organizatorius, nepatenkintas įvykių eiga Lietuvos pogrindyje, 1949 m. sausio 30 d. iš Stokholmo'o savo artimiesiems bendradarbiams išsiuntinėjo labai slaptą „Pro memoria“, kuriame smerkia Lukšą-Skra-jūną, katalikų dvasininkiją ir „katalikų partizanų vadus“ Lietuvoje („juodąjį kabinetą“) už tai, kad jie nepasitiki dr. Juozo Markulio-Erelį, Zaskevičių ir jų bendrais. Mat Lukša, nustatęs, kad Markulis ir Zaskevičius yra NKVD agentai, išjungė juos iš partizanų tinklo ir pertvarkė visą partizanų struktūrą, kurios prie-kyje Stanevičius ir Jonas Deksnys jau buvo spėję pastatyti Markulį ir Zaskevičių. Ši Lukšos pertvarkymą Stanevičius vadina „juodojo kabineto“ įvykiu „puču“, o „Skrajūnas [Lukša] dėl savo turimos padėties paskirtas [„puču“] vykdytoju. Dėl savo fanatiško ir naivaus religingumo šiam uždaviniui jis pilnai tiko“, slapta dokumente sako Stanevičius.

Tame „Pro memoria“ Stanevičius pasakoja, kad Lukša-Skra-jūnas, kai įsitikino Markulio-Erelio išdavikiškumu, „nepranešęs Erelį“, sukvietęs partizanų vadų suvažiavimą, kuriame dalyvavę Suvalkijos ir „kaimyninės apygardos vadas su keliais pareigūnais, Milinauskas ir Prapuolenis, žinomi katalikų smogikai“ [pabrūkta — JK]. Skrajūnas ir keletas Skrajūno draugų“. Tame

suvažiavime buvo nutarta „Erelį ir jo bendradarbius paskelbti išdavikais“, „perimti iš Erelio ryši su užsieniu“, „VLAK ir BDPS Vyr. Komitetą pertvarkyti“.

Istorija Lukšos įtarimą dėl Markulio patvirtino, bet Stanevičius tada, nuosirdžiai įsitikinęs katalikų niekšiskumu, sielvartavo: „Buvo ir yra aišku, kad katalikai, siekdami savo tikslų, nesiskaitė ir nesiskaito jokiom priemonėm ne tik užsieny, bet ir krašte“, „Skrajūno atsiradimas užsienyje ir Erelio apšmeižimas NKVD agentu yra vienas šlykščiausių „juodojo kabineto“ smogikų priemonių, siekiant ir „mirties patalę valdžios““. Tokios neapykantos prasiveržimų, tik rafinuotesnėmis formomis, bei istorijos klastojimų gan gausu ir dabar.

Lietuvos istorikų laukia labai sunkus darbas: 1940-1990 metų laikotarpio Lietuvos istoriją atkurti tokią, kokia iš tikrųjų buvo. Istoriniuose šaltiniuose šalia grūdų ras daug pelų, šalia memuarų maišysis ir „memuarai“. Ir istorikai yra žmonės — ne kartą pasiduoda gražbiųjų sugestijoms ir „memuarus“ priima už tikrą pinigą. Ne tik komunistai Lietuvos istoriją profesionaliai klastoja, bet ir kai kurie „memuarų“ rašytojai išvijoje, narciziškai susižavėję savo heroizmu. Netgi istorinių šaltinių leidimas atsiduria rimtuose pavojuose, kai organizatoriai per daug pasitiki savo universaliu geniališkumu. Tai paliudija šių metų kovo mėnesį Pasaulio Lietuvių Bendruomenės valdybos rūpesčiu išleistas *Lietuvos kovų ir kančių istorijos* pirmasis tomas.

Aleksandras Macijauskas

Turguj, Nr. 159, 1976

Aleksandras Macijauskas

Turguj, Nr. 18, 1972

Aleksandro Macijausko fotografijos darbu paroda „Lietuvos turgūs“ atidaroma šiandien, šeštadienį, birželio 4 dieną, 7:30 — 9 v.v. Lietuvių dailės muziejuje, Lietuvių centre, 14911 127th

Street, Lemont, Illinois 60439. Paroda vyks iki šių metų rugsėjo 4 dienos. Lietuvių dailės muziejaus telefonas — (708)257-2034.

Rimantas Dichavičius

Kosminis motyvas II